

RİVAYETİN METNE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNDE RAVİ TASARRUFUNA SEYF B. ÖMER'DEN ÖRNEKLER

İsrafil BALCI*

Abstract

Some Examples for Narrator's Interference In the Transformation of Narration to the Text

This article deals with some narration of Saif b. Omar that is one of important sources of Tabari. These narrations are compared with those narrations taken place in other sources and then they are examined in terms of whether they are exposed to any changes or not. The reason for being chosen from Saif, he narrated differently from previous sources in many points. Thus, giving some examples from his works, it tries to indicate that how much a narrator or writer intervenes with the narration or not.

Key words: Saif b. Omar, Tabari, narration, narrator's interference.

Giriş

İslâm'ın erken döneminden itibaren yaklaşık olarak yüz elli-iki yüz yıllık bir dönem, İslâm tarih yazıcılığının başlangıç evresi ve daha çok sözlü kültürün hakim olduğu dönem olarak telakki edilir.¹ Ancak bu görüşün tarihi gerçeklerle örtüşüp örtüşmediği tartışılabilir. Örneğin Fuad Sezgin, yazılı dokümanların İslâm'ın ilk yıllarına kadar uzandığına işaret ederek, görüşünü pek çok örnekle delillendirmekte ve ilk dönemden itibaren yazılı kayıtların mevcut olduğunu savunmaktadır.² Dolayısıyla sözü edilen zaman dilimini bütünüyle sözlü kültürden ibaret görmek pek mümkün gözükmemektedir.

Her ne kadar birtakım yazılı dokümanların İslâm'ın erken döneminden itibaren mevcut olduğu gerçeği kabul edilse de, bugün elimizde bulunan İslâm tarihi kaynaklarının pek çoğu Emevîler'in sonlarıyla Abbâsîler'in kuruluş dönemlerinden itibaren kaleme alınmaya başlanmıştır.³ Dolayısıyla müellifler tanık olmadıkları hadiseleri, kaynak kişi veya kişilerden birtakım rivayet zincirleri vasıtasıyla aktarmışlar ve bu şekilde eserlerini oluşturmuşlardır.

* Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

1 Bkn. Seyyid İsmail Kâşif, *İslâm Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metotları*, (çev.: Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Ramazan Şimşek), İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 1997, 21-22.

2 Bkn. M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, (Yayıma Hazırlayan: Ali Dere), Kitâbiyât, Ankara 2000, 23-50.

3 Kâşif, 23.

Haddizatında kullandıkları ravilerin pek çoğu da birinci elden tanıklar değildir. Wellhausen'in ifadesiyle 'bunlar da tabiatle her tarihçi gibi aynı zamanda toplayıcılar; malzemelerini elbette havadan almamışlardır, kaynaklardan toplamak suretiyle bir araya getirmişlerdir.'⁴ Özellikle ikinci, üçüncü, hatta dördüncü kişiler aracılığıyla edinilen bilgilerin yazıya aktarılması sürecinde, rivayetin belli bir dönüşüm evresi geçireceği gerçeği kaçınılmazdır. Hal böyle olunca inşa edilen metnin belli ölçüde ravi tasarrufuna uğramış olabileceği ortadadır. Dolayısıyla oluşturulan metnin ne derece gerçeğe uygun olup olmadığı sorusu akla gelmektedir. Bu itibarla ravinin kullandığı senet zinciri, kabilesi, olayları ele alış biçimi, dünya görüşü, mensup olduğu fırka veya akım gibi birçok husus, rivayetin metne dönüşmesinde etkili olan amillerden sadece bir kaç olarak zikredilebilir.

Edinilen bilgiler metne dönüştürülürken hadisenin bizzat öznesi olan bir şahıstan başlayarak haberin kaynağıyla ilgili bir sened zinciri verilir. Ancak oluşturulan metnin kendisi, şüphesiz onu inşa edenin topladığı bilgilerin sıhhati bakımından ve gerçek kaynağa dayanıp dayanmaması yönünden önem arz etmektedir. Aynı zamanda sunulan sened zincirinin de ne derece güvenilir olup olmadığı ayrı bir husustur. Buna ilaveten eldeki parçaları insicamlı bir metin haline getirirken müellifin, zorunlu olarak kendi tasarrufunu kullanmak durumunda kalacağı ve yer yer müdahaleler yaparak metnin inşasında birinci dereceden rol oynayabileceği muhakkaktır. Bu süreçte ravi veya müellif hiç kuşkusuz yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi belli bir görüşün, ya da en azından kendi görüş ve bakış açısının etkisiyle bir inşa faaliyeti gerçekleştirmiş olacaktır.

Öte yandan rivayet parçalarından oluşan kompozisyonlarla inşa edilen eserler doğal olarak pek çok farklı ve birbiriyle çelişkili rivayetleri ihtiva etmektedir. Aynı konuyla ilgili farklı rivayetlerin mevcudiyeti bunun açık göstergesidir. Bu malzemenin içerisinden doğruya ve gerçeğe en uygun olanını tespit edip çıkarmak kuşkusuz tarihçinin birinci dereceden görevidir. Bu bakımdan her eser yazımı, aslında belli bir inşa faaliyetinin bir parçasıdır.

Biz bu çalışmamızda ünlü tarihçi Taberî'nin (310/992) en önemli kaynaklarından birisi olan Seyf b. Ömer'in (202/805) rivayetlerinden sadece birkaçını ele alıp inceleyeceğiz. Buradaki amacımız rivayetin metne dönüştürülmesinde ravi tasarrufunun hangi boyutta olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Seyf'den örnek seçilmesinin temel nedeni ise, onun birtakım rivayetlerinin diğer ravilerden farklı olmasıdır. Ancak bütün rivayetlerini tek tek ele alıp incelemek bu çalışmanın sınırlarını hayli aşacağından, burada sadece Seyf'in mensup

4 Julius Wellhausen, *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, (çev.: Fikret İşıltan), İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, 1-2.

olduğu Temim kabilesinin irtidadına kadar gelişen olaylar, önce onun anlatımıyla ele alınacak ve ardından diğer kaynaklarla mukayesesi yapılacaktır. Bu bağlamda Taberî'nin *Târîh*'inde yer alan Temim kabilesinin irtidadına kadar gelişen hadiseler, Hz. Ebû Bekir'in mürtedlerle savaşmak için oluşturduğu ileri sürülen on bir birlik meselesi ve Temimli asilerin cezalandırılmasına dair Seyf'in rivayetleri irdelenecektir.

Temim Kabilesinin İrtidadına Kadar Seyf'in Rivayetleri

Bilindiği gibi Seyf (202/805), özellikle Hz. Peygamber'in vefatının ardından patlak veren irtidat/isyan hadiseleri ve İslâm fetihleriyle ilgili haberlerde Taberî'nin başlıca kaynaklarından birisidir.⁵ Bu yönüyle Wellhausen, Taberî'yi, İbn İshâk (151/768) ve Ebû Ma'ser (170/787) gibi kendisinden daha mukaddem kaynaklar olduğu halde, üstelik onlardan daha farklı bir şekilde rivayetleri aktaran Seyf'in haberlerine özel ihtimam göstermekle tenkit eder.⁶ Wellhausen, Seyf'i kendisinden mukaddem kaynaklarla çelişkili rivayetler aktarmasıyla eleştirirken, onun muteber bir kaynak olmadığını ortaya koymaya çalışır. Ancak böyle bir bakış açısı, onun bütünüyle güvenilir olmayan bir kaynak gibi takdim edilmesine yol açar. Oysa her ne kadar Wellhausen tarafından güvenilir olmamakla eleştirilse de, Seyf'in rivayetleri özellikle irtidat ve isyan hadiseleri ile İslâm fetihleri konusunda diğer kaynaklarda bulunmayan zengin malumat içermektedir. Muhtemelen bu nedenle o, ünlü tarihçi Taberî'nin en önemli kaynaklarından birisi olmuştur. Bu, Seyf'in mahareti ve rivayetlerinin zenginliği kadar Taberî'nin tarihçiliğiyle de ilgili bir husus olarak ayrıca ele alınıp incelenebilir. Öte yandan Seyf, bazı rivayetlerde kendisinden önceki kaynaklarla aynı içerikte bilgiler aktarmıştır. Bu da onun rivayetlerinin bütünüyle güvenilirlikten uzak olmadığını ortaya koymaktadır.

Bilindiği gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı Arap kabileleri Ebû Bekir liderliğindeki merkezi idareye vergi (zekât) ödemeyerek isyan ve irtidat hadiselerine bulaşmışlardı.⁷ Bazı zekât amilleri topladıkları malları kabile mensuplarına iade ederek onlara şirin gözükmeye çalışmışlar ve halkı isyana teşvik etmişlerdir.⁸ Medine'ye bağlılığını sürdürmek isteyen zekât amillerinin

5 Tespit edebildiğimiz kadarıyla Taberî, Seyf'i ilk önce Hierî 11. yıl olayları içerisinde verdiği bilgilerde kaynak göstermektedir. Ancak onu daha çok irtidat ve isyan hadiseleri ile fetihlere dair haberlerde referans olarak kullanır. Öyle ki, irtidat hadiseleriyle ilgili yaklaşık olarak aktardığı 127 rivayetin 82 adedi Seyf kaynaklıdır. Aynı şekilde fetihlerle ilgili rivayetlerin de kâhır ekseriyeti yine Seyf'e dayanmaktadır. Bu durum Taberî için Seyf'in ne derece önemli kaynak olduğunu göz önüne sermektedir.

6 Wellhausen, 3.

7 Vâkıdî, *Kitâbu'r-Ridde ve Nebze min Futûhi'l-İrak*, (nşr. M. Hamidullah), Paris 1989, 31.

8 Mâlik b. Nüveyre ve Abdullah el-Leysî bunların başını çekmektedir. Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Beyrut, t.y., III, 223.

elindeki mallar ise müsadere edilmiş ve onlar da kaçarak Ebû Bekir'in yanına gelmişlerdi. Seyf b. Ömer'in anlatımına göre isyan ilk önce Esed, Gatafan ve Tayy kabilelerinden bir kısım insanların peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Tuleyha'nın etrafında toplanmalarıyla başlamıştır. Daha sonra Süleym ve Temim kabilelerine sıçramış ve dalga dalga Arabistan'ın her tarafına yayılmıştır.⁹ Özellikle Hz. Peygamber'in hazırlamakta olduğu Üsâme komutasındaki ordunun gönderilmesi Müslümanları askeri bakımdan zayıflattığından bu durum asileri cesaretlendirmiştir.¹⁰ Hz. Ebû Bekir, Üsâme'nin seferden dönmesini beklemek için isyancı kabilelere öncelikle mektuplar ve elçiler göndererek onları oyalamaya çalışmıştır. Ancak Benû Abs kabilesi saldırıya geçince Üsâme'nin dönmesini beklemeden savaşmak için topladığı ordunun başına geçip Medine'den ayrılmak zorunda kalmıştır.¹¹

İsyancı kabilelerden Esed Semira'da, Fezare ve Gatafan kabileleri Taybe'de, Tayylar kendi sınırlarında, Sa'lebe b. Sa'dlar ve onlarla birlikte olanlar Mürre'de, Abslar ise Rebeze'deki el-Abrak'da toplandılar. Sayıları çok olduğundan burası onlara yetmedi. Bu yüzden bir kısmı Zü'l-Kassa'da toplandı. Tuleyha, Zü'l-Kassa'da toplananların başına kardeşi Hibal'i görevlendirdi. Asiler Medine'ye elçi gönderip zekât ödememek şartıyla Ebû Bekir'e anlaşma teklif ettiler. Ancak Ebû Bekir onların teklifini reddetti. Elçiler karargâhlarına döndükleri zaman asiler Müslümanların zayıf durumda oldukları fırsattan yararlanmak için saldırıya geçmeye karar verdiler.¹² Üç gün sonra Medine'ye saldırılar başladı. Ebû Bekir, Zü Husâ'ya kadar onları püskürttü. Ancak burada isyancıların yedek kuvvetleri tulumları şişirip Müslümanların develerinin önüne yuvarlayınca develer ürküp Medine'ye kaçtı.¹³ Rivayetin bundan sonraki kısmında ordunun sağ kanadının başında Nu'man b. Mukarrin; sol kanadının başında kardeşi Abdullah b. Mukarrin, artçı birliklerin başında da Süveyd b. Mukarrin olmak üzere güneş doğmadan asilere saldırarak bozguna uğrattıkları bilgileri yer almaktadır. Seyf'in verdiği bilgilere göre, çatışmalarda Hibal öldürülmüş ve Ebû Bekir Zü'l-Kassa'ya kadar gelmiştir. Nu'man b. Mukarrin'i bir bölük askerle burada bırakıp kendisi Medine'ye dönmüştür. Bu başarı Müslümanların moralini ve cesaretini artırmıştır. İsyan etmek üzere olan birçok kabile de bu eğilimlerinden vazgeçerek Medine'ye bağlılıklarını bildirmişlerdir.¹⁴

9 Seyf, bir başka rivayetinde Kureyş ile Sakif kabilelerinin haricindeki bütün kabilelerin isyan ve irtidat hadiselerine karıştıklarını söyler. Taberî, III, 221, 222.

10 Taberî, III, 212.

11 Taberî, III, 222.

12 Ebû Bekir, Üsâme komutasındaki orduyu göndermek isteyince, bazı Müslümanlar isyan ve irtidat hadiselerini hatırlatarak askeri bakımdan zayıf duruma düşecekleri gerekçesiyle karşı çıkmışlardı (Vâkıdî, 31).

13 Taberî, III, 223

14 Taberî, III, 224.

Bu gelişmelerden sonra Temim kabilesiyle ilgili haberlere yer veren Seyf, ilk önce Temimli şair Ziyâd b. Hanzala'nın Ebû Bekir'in başarısını öven şiirini aktarmakla işe başlar. Ardından kabilesi Temim'in itaatine dair haberlere yer verir. Bu haberlere göre Hz. Peygamber tarafından zekât amili olarak görevlendirilmiş olan Safvân ve Zibrikân'ın yanı sıra Tayy kabilesinde görevli olan Adi b. Hatem, kabilelerinin zekâtlarını Medine'ye getirip bağlılıklarını bildirdiler. Bu arada Üsâme yaklaşık 60 gün sonra seferden döndü. Ebû Bekir, askerlerinin dinlenmesi için onu yerine vekil bıraktı ve kendisi, daha önce Zü'l-Kassa seferine katılanlarla birlikte Zü Husâ ve Zü'l-Kassa'ya ilerlemek üzere Medine'den ayrıldı. Nu'man, Abdurrahman ve Süveyd b. Mukarrin kardeşler önceki vazifelerinin başındaydılar. Önce Rebeze'deki asiler dağıtıldı. Ebû Bekir bir süre bu bölgedeki yerleşim birimlerinden biri olan Abrak'da kaldı. Buradan kaçan Abs ve Zübyanlar, Buzaha'da toplanmış olan Tuleyha'nın yanına sığındılar.¹⁵ Bu haberleri aktaran Taberî, şu senet zincirini kullanır: Bana Serî söyledi. Ona ve arkadaşlarına Seyf'den naklen Şu'ayb söylemiş. O, Sehl b. Yusuf'dan o da, Kasım b. Muhammed'den rivayet eder. Bu bilgilere göre Ebû Bekir saldırıya geçmek üzere olan asileri püskürtmek için Medine'den ayrılıp ilk önce Zü Hûsa ve ardından Zü'l-Kassa'ya kadar ilerlemiş ve tekrar şehre dönmüştür. Ayrıca Üsâme'nin dönmesinden sonra tekrar Zü'l-Kassa'ya gitmek üzere Medine'den ayrılmıştır. Bu haberlere göre Ebû Bekir asilerle savaşmak için iki kez Medine'yi terk etmiştir. Buraya kadar anlatılanlara bakıldığında Seyf'in kendi rivayetleriyle bile çeliştiği açıkça görülmektedir.

Daha sonra bir başka rivayete geçen Taberî, bu sefer şu senet zincirini kullanmaktadır: Bana Serî söyledi. Ona ve arkadaşlarına Seyf'den naklen Şu'ayb, ona Abdullah b. Sabit b. el-Cezi' ile Abdurrahmân b. Ka'b b. Mâlik'den naklen Haram b. Osman anlatmış. Bu senet zinciriyle verilen bilgilerde Ebû Bekir, Üsâme döndükten sonra onu yerine vekil bırakıp Abrak'da toplanan asilerle savaşmak için Medine'den ayrılmıştır. Halife onları bozguna uğrattıktan sonra Medine'ye dönmüş ve daha sonra Üsâme'nin emrindeki askerleri de alarak isyancıların toplandıkları Zü'l-Kassa'ya kadar gitmiştir. Burada orduyu on bir birliğe ayırıp her bir birliğe ayrı bir komutan tayin etmiştir.¹⁶ Bu rivayete göre de Ebû Bekir üçüncü kez Medine'yi terk etmiştir. Zü'l-Kassa'da oluşturulan birliklerden birisini Halid b. Velid'in emrine veren Ebû Bekir, onu önce Tuleyha, ardından da Butah'da bulunan Malik b. Nüveyre üzerine yürümekle görevlendirmiştir. Komutanlar Zü'l-Kassa'dan ayrılıp görev yerlerine gitmeden önce Ebû Bekir isyancı kabilelere hitaben oldukça hacimli uyarı mektupla-

15 Taberî, III, 224.

16 Taberî, III, 225.

rı göndermiştir. Ayrıca her komutana da uymaları gereken talimatları içeren yine uzunca mektuplar vermiştir.¹⁷

Bir başka rivayette ise, Ebû Bekir Zü'l-Kassa'da iken Halid'i ilk önce Tayy kabilesi isyanını bastırmak üzerine görevlendirmiş, ardından Buzaha'da bulunan Tuleyha üzerine yürümesini emretmiştir. Ancak Halid'den önce Adî b. Hâtem'i Tayy kabilesine gönderip isyandan vazgeçirmeye çalışmıştır. Onun girişimleriyle bu kabile mensupları Tuleyha'ya destek vermekten vazgeçmişlerdir.¹⁸ Tayy kabilesinin Tuleyha'dan koparılıp isyandan vazgeçirilmesinde Adî b. Hâtem'in oynadığı role dair bilgiler Ebû Mihnef (157/773-74)¹⁹ ve Vâkıdî'nin (207/882) rivayetleriyle de örtüşmektedir. Ancak Vâkıdî'nin rivayetinde Adî'nin halife tarafından gönderilmeyip bizzat kendi çabasıyla kavmini isyandan vazgeçirmeye çalıştığı, sonunda onları ikna etmeyi başardığı ve topladığı zekâtları Medine'ye getirerek kabilesinin bağlılığını bildirdiği haberleri yer almaktadır.²⁰ Oysa Seyf, Adî dışında diğer kabilelerin Medine'ye bağlılıklarını bildirmelerine fazla değinmeden daha çok Temim kabilesinin itaatine dair bilgilere yer vererek bir bakıma kabilesinin itaatiyle birlikte Müslümanların güç ve kuvvet kazandıklarını ve böylece cesaretlenip isyancıları püskürtmekte başarılı olduklarını anlatmaya çalışır.²¹ Hâlbuki Temim içindeki bazı kolların özellikle Mâlik b. Nüveyre önderliğinde irtidat ve isyan hadiselerine karıştıkları bilinmektedir.

Seyf, Mâlik b. Nüveyre önderliğindeki Temimliler'den bazı kişilerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh'ın peşine takılmaları olayını, kabileler arasındaki anlaşmazlık ve belirsizliklere bağlar, ancak bu anlaşmazlıkların sebebini net olarak ortaya koymaz. Onun anlatımına göre, Temim kabilesinin kolları, aralarında anlaşmazlığa düşünce irtidat edip etmemekte tereddüt içinde bekledikleri bir sırada ansızın ortaya çıkan Secâh'ın peşine

17 Ebû Bekir'e ait olduğu iddia edilen ve Seyf kanalıyla aktarılan söz konusu mektuplar hem üslup hem de muhteva yönünden oldukça sıkıntılıdır (bkn. Taberî, III, 226-27). Ancak söz konusu mektupları tahlil etmek çalışmanın hacmini hayli aşacağından örneklerimiz arasında bu rivayetlere yer verilmemiştir. Seyf'den farklı olarak Vâkıdî, sadece asilere hitaben Halife'ye ait bir mektuptan söz eder (bkn. Vâkıdî, 41-42). Seyf ise hem asilere hem de komutanlara verildiğini iddia ettiği iki ayrı mektup metni aktarır. Her iki kaynaktan yer alan mektuplar birbirlerinden farklı oldukları gibi ikisinin de mevsukiyeti tartışmalıdır. Vâkıdî ravi ismi vermezken Seyf şu sened zincirini kullanır: Bana Serî söyledi. Ona Seyf'den naklen Şu'ayb söylemiş. O, Abdullah b. Said'den o da, Abdurrahman b. Ka'b'dan aktarmıştır. Söz konusu mektuplardaki ifadeler sözlü olarak aktarıldığına göre, acaba yazıya geçirilene kadar ne derece sağlıklı gelebilmiştir. Her şeyden önce böylesine hacimli bir mektubun herhangi bir değişikliğe uğramadan muhafaza edilebilmesi veya yazıya aktarılabilmesi mümkün müdür? Acaba bütün raviler rivayet ettikleri metni bütünüyle ezberlemişler miydi? Bu tür soruları daha da uzatmak mümkündür.

18 Taberî, III, 227-27.

19 Taberî, III, 228.

20 Vâkıdî, 37-39; Bir rivayette Seyf'ten farklı olarak Zibrikân'ın kavmini Hâlid ile korkuttuğu ve yoğun çabalardan sonra topladığı zekâtları Medine'ye getirip bağlılık bildirdiği haberi yer almaktadır. Vâkıdî, 39-40.

21 Vâkıdî, 35-37.

takıldılar.²² Secâh'ın zuhuruyla Temîm kabilesinin irtidadı arasında organik bir ilişkiden söz edilebilir. Nitekim onun birleşme teklifini Mâlik b. Nüveyre kabul etmiş ve ona akıl hocalığı yapmıştır. Mâlik'in uyarılarından sonra Secâh, Ebû Bekir yerine, ona tabi olan Temîm kabilesinin diğer kollarına saldırmaya karar vermiş ve Medine'ye bağlılığını bildiren Ribablar üzerine yürümüştür. Ancak burada ciddi direnişle karşılaştığı gibi isyan edip etmemekte henüz kararını netleştirmemiş kişilerden de beklediği desteği bulamayınca yanında sadece Veki'²³ ve Mâlik yer almıştır. Ardından Secâh hedef değiştirip Yemâme üzerine yürümeye karar vermiştir.²⁴

Seyfe göre oluşturulan on bir birlikten sonra Hâlid b. Velid isyancı Tayy kabilesinin üzerine yürüdü. Ancak kabile, önde gelenlerinden olan Adî b. Hatem'in üstün gayretleri ve diplomatik manevralarıyla isyandan vazgeçmiştir. Böylece peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış olan Tuleyha'nın gücü önemli oranda azaltılmıştır. Ardından Hâlid üzerine yürüyerek onu Buzaha'da mağlup etmiştir.²⁵ O sırada el-Abrak'da mağlup edilmiş olan Gatafan kabilesinin bir kısmı Uyeyne b. Hısn liderliğinde, Tuleyha'nın yanında bulunuyordu. Tuleyha'nın mağlup edilmesi, gelişmelere göre tavır belirlemek üzere bekleyen Süleym ve Hevazin kabilelerinin isyan etme eğilimlerini ortadan kaldırmış ve Medine'ye bağlılıklarını bildirmişlerdir. Yaklaşık bir ay kadar Buzaha'da kalan Hâlid, etrafa çeşitli birlikler gönderip asileri kontrol altına almaya çalışmıştır. Özellikle Hav'ab'da Umm Ziml adlı kadının etrafından toplanmış olan asiler, çetin bir savaşın ardından bozguna uğratıldı. Bu başarıdan sonra Halid, Temîm üzerine yürüdü.²⁶ Buraya kadar verilen bilgilerde Seyf, kabilesi Temîm'in de dahil olduğu irtidat haberlerini bu içerikle sunmaktadır.

Seyf'den Önceki Kaynakların İrtidada Dair Haberleri

İrtidat hadiselerini Seyf'in rivayetleriyle aktardıktan sonra İbnü'l-Kelbî'nin (204/819?) rivayetine dönen Taberî, özetle şu bilgileri vermektedir: Üsâme,

22 Ona göre Secâh, Tağliboğullarından Hâris b. Süveyd b. Ufkâ'nın kızıdır. Resulü Allah vefat edince peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktı. Bu kabileden bazı Hıristiyanlar da ona tabi olup Ebû Bekir'e karşı harekete geçtiler.

23 Benû Hanzala'nın bir kolu olan Mâlik oğullarının zekât amiliydi ve Mâlik b. Nüveyre ile ortak hareket ediyordu. Taberî, III, 237.

24 Taberî, III, 238-39; Belâzurî'nin rivayetine göre bu kadın kâhinlik yapardı. Resulü Allah'ın vefatından sonra Temîm kabilesinden bazı kimselerle dayısının tarafı olan Tağliblilerden bir gurup ona tabi olmuştu. Secâh, Temîm'in kollarından olan Bütûn kabilesinin desteğini alıp Ribablar üzerine saldırdı, ancak tutunamayarak geri çekildi. Ardından Hecer'de bulunan Müseylime'nin yanına giderek onunla ittifak yaptı. Müseylime öldürülünce Secâh kardeşlerinin yanına döndü ve daha sonra Müslüman oldu. Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldân*, (çev. Mustafa Fayda), Ankara 1987, 144-45

25 Halid, Tuleyha üzerine yürüdüğü zaman Müslümanlar Esedoğullarından birisini yakalayıp Halid'in huzuruna getirdiler. Halid, bu şahsı sorguladı ve Tuleyha hakkında bilgi edindi. Taberî, III, 232.

26 Taberî, III, 233-34.

seferden dönünce, Ebû Bekir isyancılarla savaşmaya önem verdi. Müslümanların başına geçerek Medine'den bir konaklık mesafedeki Zü'l-Kassa'ya indi. Burada Halid b. Velid'i ordunun başına geçirdi. Ensar kuvvetlerinin başına da Sâbit b. Kays'ı atadı ve onu Halid'in emrinde verdi. Böylece onu Buzaha'da bulunan Tuleyha ile Uyeyne b. Hısn'nın üzerine gönderdi. Kendisi de etrafa korku salmak için Hayber üzerinden hareket edeceği haberlerini yayıp Medine'ye döndü.²⁷ Hâlid, Tuleyha üzerine yürüyünce Ukkâşe b. Mıhsan ve Sâbit b. Erkam'ı öncü birliklerin başında gönderdi. Tuleyha da kardeşi Seleme ile birlikte keşif amacıyla çıkmıştı. Onlar Sâbit ve Ukkâşe'yi yakalayıp öldürdüler. Haberi alan Hâlid, Tuleyha'nın askerinin bulunduğu yere yöneldi.²⁸ Bu haberler Ebû Mihnef (157/773-74) tarafından da aktarılmıştır. Onun rivayetine göre, Sabit ve Ukkâşe'nin öldürülmesi Müslümanları hayli ürkütmüştü. Halid b. Velid onların endişelerini dindirmek için Tayy kabilesinin kendilerine katıldıkları haberini müjdelemiş ve morallerini artırıcı konuşmalar yapmıştır.²⁹ Buzaha savaşı hakkındaki rivayetleri Ebû Mihnef kaynağından aktarmaya devam eden Taberî, bu savaşla ilgili Seyf'in rivayetlerinden hemen hiç söz etmemektedir.³⁰

Ebû Ma'ser (170/787) kaynaklı rivayete göre Ebû Bekir, Üsâme dönünceye kadar Medine'den ayrılmamıştır. Üsâme kırk gün sonra dönünce Ebû Bekir onu yerine vekil bırakıp kendisi asilerle savaşmak için şehirden ayrılmıştır. Bir rivayete göre de Ebû Bekir Sinan ed-Damrî'yi vekil bırakmıştır. Ebû Bekir Cemâziyelulâ veya Cemâziyelahir ayında Medine'den ayrılıp Zü'l-Kassa'ya gelmiş, burada Harice b. Hısn ve Manzur b. Zeban ile karşılaşmıştır. Ebû Bekir düşmanı gafil avlamak için bir koruluğa çekilmiş ve ardından onları bozguna uğratmıştır.³¹

Vâkıdî'nin (207/882) rivayetinde, Temîm topraklarına yanaştığı zaman Hâlid b. Velid'in Ukkâşe b. Mıhsan, Sâbit b. Kays ve Ma'bed b. Erkâm'ı keşif amacıyla önden gönderdiği belirtilmektedir. Onlar yolda Tuleyha'nın bir adımına rastlamışlar ve onu öldürmüşlerdir. Hâlid öldürülen adam vasıtasıyla bilgi alabilecekleri gerekçesiyle acele davrandıkları için onlara kızdı. Bu arada Hâlid'in gelmekte olduğunu haber alan Tuleyha'nın adamları korkudan onun

27 Temimî de Zührî kaynaklı bu rivayete itibar ederken Seyf'in rivayetlerinden hiç söz etmemektedir. Temimî, *Sîretü'n-Nebevîyye ve Ahbârü'l-Hulefâ*, (tahk.: S. Aziz Beg vd.), Beyrüt 1987, 431.

28 Taberî, III, 228.

29 Taberî, III, 229.

30 Taberî, III, 229; Seyf'in Buzaha savaşıyla ilgili verdiği bilgiler özetle şu içeriktedir: Benû Esed'den herkes saklandığı için Hâlid hiç bir kimseyi esir edemedi. Ona karşı gelmeyenler ise Müslüman olduklarını beyan etmişlerdi. Tuleyha savaş sonrasında Kelb iline kaçtı. Esed, Gatafan ve Amir kabilelerinin Müslüman olduklarını duyduktan sonra pişman oldu ve Ebû Bekir zamanında umre yapmak üzere Mekke'ye gitti. Ebû Bekir onu gördüğü zaman Ukkâşe ve Sabit'i öldürdüğünden kendisini asla sevemeyeceğini söyledi. Taberî, III, 232.

31 Taberî, III, 221.

etrafında toplandılar. O da taraftarlarına birtakım hikmetli sözler söyleyerek teskin edici konuşmalar yaptı. Bu sözlerden sonra bir kat daha onun peygamberliğine inandıklarını dile getirdiler. Hâlid b. Velid Buzâha'ya indiği vakit ordusunun sağ kanadına Adî b. Hatem, sol kanadına Zeyd el-Hayl'i atayarak savaş nizamı aldı.³² Savaşın iyice kızıştığı sırada Uyeyne b. Hısn, medet ummak için vahiy gelip gelmediğini sordu. Ancak Tuleyha, hiç de inandırıcı olmayan birtakım sözleri vahiy diye anlatmaya başlayınca, Uyeyne onun yalancı olduğuna karar verdi ve taraftarlarıyla birlikte ondan ayrıldı. Böylece Tuleyha savaş meydanını terk edip Şam (Suriye) taraflarına kaçtı. Daha önce irtidat etme eğiliminde olan Benû Amr,³³ Süleym ve Hevazın kabileleri Müslümanların başarısını görünce Medine'ye bağlılıklarını bildirdiler.³⁴ Bu arada İbn İshâk'tan (151/768) gelen rivayete göre Tuleyha'ya destek veren Uyeyne b. Hısn ve irtidat eden Kurre b. Hubeyre yakalanıp Medine'ye gönderildiler.³⁵ Bu bilgiler Seyf (202/805), Vâkıdî (207/882)³⁶ ve Belâzurî (279/892)³⁷ tarafından da aktarılmıştır.

Belâzurî ravi ismi zikretmeksizin irtidat hadiselerine dair verdiği bilgilerde Ebû Bekir'in mürtedlere karşı Muhârib kabilesinin el-Kassa bölgesine kadar yürüdüğünü söyler. Hârîce b. Hısn ile Benû Uşâre kabilesinden Manzur b. Zeban Gatafan kabilesinin başına geçip Müslümanların üzerine yürümüşlerdi. Şiddetli bir savaşın sonunda Müslümanlar galip geldiler. Talha b. Ubeydullah arkalarından takip edip Avsece yokuşunda onlara yetişti. Onlardan bir adamı öldürdü ve diğerleri kaçtı. Bu bilgiler pek inandırıcı gözükmemektedir. Örneğin savaş meydanından kaçanları Talha'nın tek başına kovalaması, onlardan birisini yakalayıp öldürmesi ve bir gurup insanı önüne katıp kovalaması, inanılması güç bir iddia olarak gözükmemektedir. Ebû Bekir, el-Kassa'da iken Halid b. Velid'i başkomutan tayin etti ve Ensâr kuvvetlerinin başına geçirdiği Sâbit b. Kays'ı onun emrine verdi. Ebû Bekir, Hâlid'e peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış olan ve Buzaha'da bulunan Tuleyha üzerine yürümesini emretti. Hâlid, Ukkâşe b. Mihsan ile Sâbit b. Erkam'ı onun üzerine önceden gönderdi. Bu ikisi Tuleyha'nın kardeşi Hibâl'i öldürdüler. Bu haberi alan Tuleyha ve kardeşi Seleme harekete geçerek Ukkâşe ile Sâbit'i yakalayıp öldürdüler. Bundan sonra iki taraf karşı karşıya geldi. Şiddetli bir çarpışmanın ardından Tuleyha ve taraftarları bozguna uğradı. Uyeyne b. Hısn yedi yüz kişiyle Tuleyha'ya destek veriyordu.³⁸

32 Vâkıdî, 49-55.

33 Taberî, III, 233.

34 Taberî, III, 229.

35 Taberî, III, 231-32.

36 Vâkıdî, 48, 49-55.

37 Belâzurî, 141.

38 Belâzurî, 138-39.

Halife b. Hayât (240/854), İbn İshâk kaynaklı rivayetinde Ebû Bekir'in Zül-Kassa'da iken Halid b. Velid'i başkomutan olarak görevlendirdiğini ve Sâbit b. Kays'ı da Ensâr'dan oluşan kuvvetlerin başına geçirerek onun emrine verdiği ni nakleder. Bu rivayete göre Ebû Bekir Medine'den hareket ederek şehirden iki ulaklık mesafedeki Zül-Kassa'ya kadar onlarla birlikte geldi. Ordusunu savaşa hazırladı ve Halid'e öğüt vererek Katan ve Gamr Merzûk bölgesinde toplanmış olan Tuleyha taraftarlarının üzerine gönderip kendisi Medine'ye döndü. Ebû Ma'ser (170/787) ve Yezîd b. Rûmân yoluyla gelen habere göre ise Ebû Bekir, Zül-Kassa'ya kadar geldiği zaman ordunun başında devam etmek istemiş, ancak Medine'de birtakım fitne olaylarının baş gösterebileceği uyarısı üzerine Hâlid b. Velid'i başkomutan atayarak, aslında Medine'ye döneceği halde saldırı eğiliminde olanların cesaretini kırmak amacıyla farklı bir yoldan ona yetişeceği haberlerini yayılmasını sağladıktan sonra şehre dönmüştür.³⁹

Zühri (124/742) kaynaklı rivayete göre Hâlid iki bin beş yüz-üç bin kişilik bir kuvvetle Zül-Kassa'dan hareket etmişti. Öncü kuvvet olarak gönderdiği Ukkâşe ve Sâbit b. Erkam avdan dönmekte olan Tuleyha'nın bir taraftarını yakalayıp öldürdüler. Ardından keşif amacıyla yola çıkmış olan Tuleyha, kardeşi Seleme ile birlikte bu iki zatı öldürdü. Bundan sonra Hâlid, Buzaha üzerine yürüdü ve burada Tuleyha'ya destek veren Uyeyne b. Hısn ile Kurre b. Hubeyre'yi yakalayıp Medine'ye gönderdi. Halife onları sorguladıktan sonra serbest bıraktı. Bundan sonra Hâlid, Gamr ile Merzûk bölgesine yöneldi ve buradaki asileri dağıttı.⁴⁰

Taberî, Ebû Ma'ser'e dayanan bir rivayette Resulüllah'ın vefatından sonra Ebû Bekir'in Medine'den ayrılmadığını ve Üsâme'yi gönderme haricinde başka bir icraatta da bulunmadığını nakleder. Üsâme'nin gönderilmesinden sonra isyancı kabile temsilcileri Medine'ye gelip zekât ödememek için halife ile anlaşmaya çalıştılar. Ebû Bekir onların teklifini kabul etmedi. Ardından 40 gün (70 gün olduğuna dair rivayet de bulunmaktadır) sonra Üsâme döndü. Ebû Bekir onu veya Sinan ed-Damrî'yi yerine vekil bırakıp isyancılarla savaşmak üzere Medine'den ayrıldı. Ağustos 632 yılı Cemaziyeula veya Cemaziyelahır ayında Medine'den çıkıp Zu'l-Kassa'ya geldi. Burada Hz. Peygamber'in Fezareler'de görevlendirmiş olduğu Nevfel b. Muaviye'nin elindeki malları müsadere eden Gatafanların reislerinden Harice b. Hısn ve Manzur b. Zeban taraftarlarıyla toplanmıştı. Ebû Bekir onların ani baskınına uğrayınca bir süre askerleriyle birlikte bataklık bir koruluğa çekildi. Ardından saldırıya geçip onları bozguna uğrattı.⁴¹

39 Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât (Halife b. Hayyât Târîhi)*, (çev.: Abdulhalik Bakır), Ankara 2001, 128-29; İbn Ömer kaynaklı bir rivayete göre özellikle Hz. Ali'nin uyarıcı sözlerinden sonra halifenin Medine'ye dönmeye karar verdiği belirtilmektedir. Suyûtî, *Târîhu'l-Hulefâ*, (nşr.: M. M. Abdulhamîd), Mısır 1952, 75.

40 Halife b. Hayyât, 129.

41 Taberî, III, 221.

Yine Ebû Ma'şer kaynaklı rivayete göre Üsâme, Rebiu'l-evvel ayının sonlarında gönderilmiş ve yola çıktığı ayın son gününde de dönmüştü. Dönüşlerinde Ebû Bekir Medine'deydi.⁴²

Halife b. Hayyât, irtidada dair bilgiler aktarıırken Zührî kaynaklı bir rivayette şunları dile getirir: Ebû Bekir, Üsâme b. Zeyd'in seferden dönmesinden sonra Cümâda'l-ulâ ayının onunu müteakip Zül-Kassa'ya hareket etti. O, Medine'de Sinan ed-Damrî'yi yerine bıraktı. Abdullah b. Mes'ûd'u da Medine'nin dağlık kısmında görevlendirdi.⁴³ Hişâm b. Urve ve babasından gelen bir rivayete göre ise Ebû Bekir, Cümâda'l-ahire ayının ortasında Medine'den ayrılmıştır.⁴⁴ Zührî kaynaklı bir başka rivayette ise Üsâme'nin Rebiu'l-evvel ayının sonunda Medine'den hareket ettiği ve gidiş-dönüşünün kırk gün sürdüğü belirtilmektedir.⁴⁵ Zehebî, Zührî'nin rivayetini zikrederek Üsâme'nin, Rebiu'l-evvel ayında Medine'den ayrıldığını, gidiş ve dönüşün 40 gün sürdüğünü söyler.⁴⁶

Yukarıda zikri geçen kaynaklarca aktarılan irtidada dair bilgilere göre Seyf'in (202/805) rivayetleri önemli farklılıklar içermektedir. Örneğin Zührî (124/742), İbn İshâk (151/768), Ebû Ma'şer (170/787) gibi daha mukaddem kaynaklar ile İbnü'l-Kelbî (204/819?), Vâkîdî (207/882) ve Belâzurî (279/892) gibi Seyf'in çağdaşı sayılabilecek kaynaklar tarafından verilen bilgilere göre Hz. Ebû Bekir, Üsâme'nin dönüşüne kadar Medine'den ayrılmamıştır. Oysa Seyf, ikisi Üsâme dönene kadar, birisi de onun dönmesinden sonra olmak üzere Ebû Bekir'in üç kez Medine'den ayrıldığını ve son ayrılışı sırasında, dinlenmelerini sağladıktan sonra Üsâme'nin askerlerini ordusuna kattığını, Medine'den çıkıp Zül-Kassa'ya geldiğini burada orduyu on bir birliğe ayırıp farklı bölgelere sevk ederek kendisinin ise Medine'ye döndüğünü söylemektedir. Hâlbuki Ebû Bekir, Üsâme'nin dönmesinden sonra Medine'den ayrılmış ve onun askerlerini de yanına alarak Zül-Kassa'ya kadar gelmiş ve burada orduyu Hâlid b. Velid'in emrine verip kendisi şehre dönmüştür. Aslında Seyf, bir rivayetinde Üsâme döndükten sonra Ebû Bekir'in Medine'den ayrıldığını söylemektedir. Muhtemelen Seyf, Ebû Bekir'in Medine'den ayrılması ve ardından Hâlid b. Velid'i komutan ataması gibi haberlere ilişkin rivayet parçalarından eksik gördüğü kısımları tamamlayarak birtakım müdahalelerde bulunmuş ve bir inşa faaliyetine girişmiştir. Ancak kurguladığı metnin ne derece gerçeklerle bağdaşıp bağdaşmadığını düşünmemiş gibidir. Öte yandan Seyf veya diğer kaynaklar herhangi bir rivayet konusunda birleşmiş olsalar da, mevcut metnin anlatım kurgusu her rivayette farklılık arz etmektedir. Kuşkusuz bu

42 Taberî, III, 220.

43 Halife b. Hayyât, 127.

44 Halife b. Hayyât, 127.

45 Halife b. Hayyât, 126-27.

46 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhiri'l-A'lâm*, (tahk. Omer Abdüsselâm Tedmürî), 1. baskı, Beyrut 1407/1987, (Ahdü'l-Hulefâirräsidin), 20.

farklılık ravilerin farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Bu da, herhangi bir rivayetin metne dönüşümü sırasında ravi tasarrufunun ne derece etkin olduğunu gözler önüne sermesi bakımından dikkat çekmektedir.

Seyf'in, kendisinden önceki kaynaklardan ayrıldığı en önemli noktalardan bir diğeri de Ebû Bekir'in mürtedlerle savaşmak için on bir birlik kurduğu ve her birliğe ayrı bir komutan atayarak farklı isyan bölgelerine gönderdiği haberidir. Oysa o, on bir birlikten söz etmekle birlikte Hâlid haricindeki diğer birliklerin mücadeleleriyle ilgili çok az bilgi aktarır.⁴⁷ Başta Zührî, Vâkîdî ve Belâzurî, Ebû Bekir'in sadece Hâlid b. Velid'i başkomutan atadığını ve Ensâr kuvvetlerinin başına da Sâbit Kays'ı geçirip onun emrine verdiğini söylemektedirler.⁴⁸ Ancak Vâkîdî'nin rivayeti diğerlerine göre kısmi farklılıklar içermektedir. Örneğin Vâkîdî'ye göre irtidat hadiseleri patlak verince Ebû Bekir Medine yakınlarındaki Curf mevkiine gelmiş ve burada Hâlid'i başkomutan olarak görevlendirdikten sonra Tuleyha etrafında toplanmış olan Esed, Gatafan, Fezâre kabilelerinden oluşan asiler üzerine göndermiştir. Onları dağıttıktan sonra Temim kabilesinin hakimiyet sahasındaki Butah'da bulunan Mâlik b. Nüveyre ve taraftarları üzerine gitmesini emretmiştir.⁴⁹ Seyf, Ebû Bekir'in isyancı kabileleri itaate çağırarak amacıyla göndermiş olduğu elçilik heyetlerini birer ordu birliği olarak düşünmüş olabilir ve bu nedenle on bir birlikten bahsetmiş olabilir. Nitekim Ebû Bekir halife seçildikten sonra irtidat ve isyan hadiselerinin patlak vermesi üzerine, idarecileri vasıtasıyla halka birtakım uyarıcı yazıları elçilik heyetleri şeklinde göndermiştir.⁵⁰

Seyf, Ebû Bekir'le pazarlık yapmak amacıyla asilerin Medine'ye elçi gönderdikleri haberini anlatırken çağdaşları veya kendisinden önceki kaynaklarla birleşmektedir.⁵¹ Belâzurî⁵² ve Ebû Ubeyd (224/839)⁵³ bu görüşmelerin ayrıntısı hakkında bilgi vermektedirler. Ancak Seyf'e göre asiler Medine'ye geldikten sonra Üsâme'nin gönderilmesi nedeniyle Müslümanların zayıf durumda olduklarını fark etmişler ve ardından taarruz için cesaretlenmişlerdir. Oysa bu ordunun gizlice gönderilmesinin mümkün olmayacağı ortadadır. Dolayısıyla asiler zaten Müslümanların gücünün önemli ölçüde azalmış olduğunu biliyor olmalıydılar.

Seyf'in anlatımına göre Ebû Bekir asilerle savaşmak için Zû Husa'ya kadar geldiği zaman, isyancılar tulumları şişirip Müslüman askerlerin develerinin önlerine yuvarlamışlar bunun üzerine develer ürküp Medine'ye kaçmıştır.

47 Taberî, III, 225.

48 Belâzurî, 138.

49 Vâkîdî, 41.

50 Temîmî, 427.

51 Taberî, III, 223, 230.

52 Belâzurî, 136-37.

53 Ebû Ubeyd, *Kitabu'l-Emwâl*, (tahk. M. Halil Harras), Kahire 1975, 255.

Ebû Bekir tekrar toparlanıp onları mağlup etmiştir. Bu savaşta Tuleyha'nın kardeşi Hibal öldürülmüştür.⁵⁴ Müslümanların develerinin tulumlarla ürkütülmesi hadisesinin ne derece inandırıcı olabileceği tartışılabilir, ancak bu mücadeleler sırasında Tuleyha'nın kardeşi Hibal'in öldürüldüğü haberi diğer kaynaklarla çelişmektedir. Zira sair kaynaklara göre Hibal, Ebû Bekir komutasındaki ordu tarafından değil, Hâlid b. Velid'in Tuleyha üzerine gönderilmesinden sonra onun gönderdiği öncü birlikler tarafından öldürülmüştür.⁵⁵

Öte yandan Belâzurî'nin çetin bir savaş olarak betimlediği Buzaha savaşı hakkında Taberî her nedense Seyf'in rivayetlerinden çok az söz etmektedir. Oysa burada önemli bir mücadelenin yapıldığı gayet açıktır. Bununla birlikte savaş sırasında Uyeyne'nin yedi yüz kişiyle Tuleyha'ya destek vermesi bilgisi Seyf'in rivayetiyle birleşmektedir. İbn İshâk,⁵⁶ Vâkîdî ve Belâzurî'nin rivayetlerinde de aynı rakam zikredilmektedir. Yine savaş sırasında zor durumda kalan Uyeyne'nin Tuleyha'dan vahiy gelip gelmediğini sorması üzerine onun vahiy diye birtakım hezeyanları dile getirmesinden sonra Uyeyne'nin kendisinin bir yalancı olduğuna kanaat getirmesi ve ondan ayrılması bilgileri İbn İshâk, Vâkîdî⁵⁷ ve Belâzurî'nin⁵⁸ rivayetiyle birleşmektedir. Savaş sonunda Tuleyha'nın Şam (Suriye) tarafına kaçtığı söylenirken; Vâkîdî, Benû Cefne'ye iltica ettiğini,⁵⁹ Belâzurî ise bu bölgede yaşayan Kelb kabilesine sığındığını, ardından pişman olup Ebû Bekir zamanında umre amacıyla Mekke'ye gittiğini söyler. Bu arada Uyeyne b. Hısn ile Kurre b. Hubeyre ise yakalanıp Medine'ye gönderilmiş ve orada sorgulandıktan sonra serbest bırakılmışlardır.⁶⁰ Seyf'in rivayetleri bu haberlerle aynı doğrultudadır.⁶¹ Ancak Seyf ile diğer kaynakların birleştiği ve ayrıldığı noktalardaki haberlerde kullandıkları sened zincirleri birbirinden tamamen farklıdır.

54 Taberî, III, 224.

55 Belâzurî, 139; Zühri kaynaklı rivayette avdan dönen ve Tuleyha'nın yanına gitmekte olan bir şahsın öldürüldüğü belirtilmektedir. Halife b. Hayyât, 129.

56 Halife b. Hayyât, 129.

57 Vâkîdî, 48, 51-52.

58 Belâzurî, 139.

59 Vâkîdî, 53.

60 Belâzurî, 140.

61 Seyf kaynaklı bir rivayette Resulü Allah'ın vefatından önce Tuleyha'nın peygamberlik iddiasıyla ortaya çıktığı ve Hz. Peygamber'in Dirar b. Ezver'i Benû Esed yurdundaki valilerine göndererek ona karşı mücadele etmelerini istediği bilgileri yer almaktadır. Dirar'ın girişimleriyle toplanan kuvvetler el-Varidat, Tuleyha birlikleri ise Semira bölgesinde toplanmışlardı. İki taraf savaşa tuttuğu sırada Dirar'ın, Tuleyha'ya salladığı kılıç darbesi isabet etmeyince bu olay taraftarları arasında 'Tuleyha'ya kılıç işlemiyor' şeklinde yansıtıldı ve bundan sonra onun ünü giderek arttı. Gatafanların ve etraftaki kabilelerin desteğinden sonra Tuleyha'nın gücü bir kat daha arttı. Tuleyha karşısında çaresiz duruma düşen Dirar ve beraberindeki Müslümanlar Medine'ye kaçtılar. Ardından Tuleyha'nın yanında toplanan Esed, Gatafan, Hevazin ve Tayy kabileleri Ebû Bekir'le anlaşmak için Medine'ye elçiler gönderdiler. Bu elçiler yolda Üsâme b. Zeyd'e rastladılar. Üsâme de onları Ebu Bekir'in katına getirdi. Elçiler Medine'ye Resulü Allah'ın vefatının onuncu gününde gelmişti. Ebû Bekir onların zekâtтан muaf tutulma teklifini reddetti ve onlar alelacele Medine'yi terk ettiler (Taberî, III, 230). Savaş meydanında Tuleyha'ya kılıcın işlemeyişi şeklinde yer alan bilgiler İbn İshâk, Vâkîdî ve Ebû Mihnef gibi kaynaklarda yer almamaktadır.

Belâzurî'nin rivayetine göre Halid b. Velid, Buzaha'dan kaçan zümreleri takip ederken Rammân ve Ebâneyn bölgesine gelmiştir. Ancak onlar Halid'le savaşılmayıp teslim olmuşlardır. Hâlid, Hişâm b. Âs es-Sehmî'yi Benû Amr b. Sa'sea' kabilesine gönderdi. Onlar ezan okuyup namaz kıldıklarını ve Müslüman olduklarını söyleyip savaşımadılar.⁶² Daha sonra Hâlid, el-Ğamr'a yöneldi. Burada başlarında Hârice b. Hısn'ın bulunduğu Esed, Gatafan ve müttefik kabilelerden bir topluluk vardı. Halid onlarla savaşmış bu topluluğu dağıttı. Hutaye, el-Absî'nin bir şiirinde el-Ğamr'daki mücadeleye işaret edilmektedir. Halid daha sonra Benû Süleym yurduna geldi. Başlarında Ebû Şecre Amr b. Abduluzza es-Sehmî vardı. Halid onları dağıttı. Ebû Şecre Müslüman oldu.⁶³ Seyf, Ebû Şecre hakkında oldukça geniş bilgi vermekte, ancak Belâzurî'nin anlattığı olaylara hiç değinmemektedir.

Hâlid elde ettiği başarılarından sonra el-Butah ve el-Be'un'da toplanmış olan Temimliler üzerine yürüdü. Benû Hanzala kabilesine zekât amili olarak gönderilen Mâlik b. Nüveyre ve bir grup Temimli yakalanıp öldürüldü. Bu şahıs Resulüllah'ın vefatının ardından topladığı malları halkına dağıtmıştır. Bir rivayete göre Hâlid Temim yurdunda savaşmış bir başka rivayet göre ise el-Butâh ve el-Be'un'da kimseyle karşılaşmamıştır. Temimlilere gönderdiği müfrezelerden birisinin başında olan Dırâr b. el-Ezver, Mâlik b. Nüveyre'yi yakalayıp Hâlid'e getirmiştir. Hâlid onu sorguladığı zaman, Mâlik dinden dönmediğini ısrarla söylediye de⁶⁴ yargılama sonunda ölümle cezalandırılmaktan kurtulamamıştır.⁶⁵ Zührî,⁶⁶ İbn İshâk⁶⁷ ve Vâkıdî⁶⁸ kaynaklı rivayetlerde de Mâlik'in öldürüldüğü bilgileri yer almakta, ancak Seyf'in anlattıklarından oldukça farklılık arz etmektedir.

Asilerin Yakılarak Öldürülmesine Dair Seyf'in Rivayetleri

Hız. Ebû Bekir döneminde bazı mürted veya asilerin yakılarak öldürüldüğüne dair birtakım rivayetler bulunmaktadır. Örneğin Fücâe adlı bir şahsın bu şekilde cezalandırıldığından bahsedilmektedir. Taberî, konuyu şu riva-

62 Belâzurî, 140.

63 Belâzurî, 141-42.

64 Zehebî, ravi ismi zikretmeden aktardığı bir kayıta, sorgulandığı sırada Mâlik namaz kıldığını ancak zekât ödemediğini söyleyip Müslüman olduğunu anlatmaya çalışmış, ancak Hâlid namazla zekâtın eşit derecede farz olduğunu söyleyip farzı terk ettiği için ölüm cezasına çarptırılacağına karar vermiştir. Rivayetin devamında Mâlik, Halid'e itiraz ederken Hz. Peygamber'den 'Sahibiniz' diye söz etmiş, Hâlid de bu sözünden hareketle onun Hz. Peygamber'i kendi sahibi olarak görmediğine hükmetmiş ve onu öldürmüştür. Zehebî, 33-34.

65 Mâlik'in kardeşi Mütemmim Medine'ye gelip kardeşinin haksız yere öldürüldüğünü iddia ederek halifeye şikayette bulunmuş, ancak halife, Hâlid'i Medine'ye çağırıp sorguladıktan sonra görevinin başına göndermiştir. Belâzurî, 143-44.

66 Zehebî, 32-37.

67 Halife b. Hayyât, 130, 131.

68 Vâkıdî, 58-59.

yet zinciriyle aktarır: Bana Serî söyledi. O, Seyf'den naklen Şu'ayb'dan, o da Sehl b. Ya'küb'dan almış. Süleym kabilesinden olan Fücâe b. Abdiyalel, Ebû Bekir'e gelip mürtedlerle savaşmak için yardım istedi. Halife ona gerekli teçhizatı sağladı. Ancak Fücâe yurduna döndükten sonra el-Cive mevkiini kendisine karargâh seçip Nucbe b. Ebû'l-Meysâ'yı Süleym, Amir ve Hevazin kabilelerine mensup Müslümanlar üzerine gönderdi. Bu şahıs ele geçirdiği müşrik ve Müslümanları kılıçtan geçirdi. Ebû Bekir hadiseyi öğrenince yakalaması için Tureyfe b. Haciz'i gönderdi.⁶⁹ Ardından Abdullah b. Kays'ı da yardımcı kuvvet olarak sevk etti. Nucbe öldürüldü ve Fücâe el-Cive'de Tureyfe tarafından yakalanarak Medine'ye gönderildi. Ebû Bekir onu sorguladıktan sonra Medine'nin namazgâhında yaktırdı.⁷⁰ Seyf'in verdiği bu bilgiler kendisinden önceki kaynaklarda da benzer içerikte yer almaktadır.⁷¹

Fücâe'nin yakılarak öldürülmesine gerekçe gösterilen Seyf kaynaklı rivayet Vâkıdî ve Belâzurî gibi kaynaklarca da anlatılmaktadır. Ancak ismi geçen kaynakların aktardığı bilgiler Seyf'in rivayetinden birtakım farklılıklar içermektedir. Örneğin Vâkıdî'nin kaynak belirtmeksizin anlattığı hadisede göze çarpan farklılıklar şunlardır: Fücâe b. Abdiyalel, Halid b. Velid ile birlikte Tuleyha'ya karşı mücadele etmek için Medine'ye gelip Ebû Bekir'den destek istedi. Ebû Bekir ona on at, kılıç, ok ve yaylardan oluşan çok sayıda silah verdi. Ayrıca Müslümanlardan on kişiden oluşan bir birliği de yanına katarak onu gönderdi. Fücâe, Halid ile birleşecekmiş gibi Medine'den ayrıldıktan soran yolunu değiştirip Süleym kabilesinin yurduna geldi. Ebû Bekir tarafından görevlendirilmiş olmasını fırsat bilerek etrafa adamlar gönderdi ve önüne çıkan müşrik-Müslüman herkesi kılıçtan geçirdi. Onun yaptıkları Süleym ve Kays Aylan kabilesi mensupları tarafından Ebû Bekir'e bildirildi.⁷² Ebû Bekir Halid'e haber gönderip Fücâe'nin kendisini aldattığını ve işlediği vahşeti bildirdi. Hâlid de Tuleyha üzerine yürümeyi erteleyerek, seçkin erlerden oluşan bir grubu Süleym kabilesinden Ma'an b. Vâsile'nin emrine vererek Fücâe'nin üzerine gönderdi. Ona Fücâe'yi sağ yakalarsa esir olarak, öldürürse kellesini koparıp Ebû Bekir'e göndermesini emretti.⁷³ Ma'an b. Vâsile onu yakalayıp Medine'ye gönderdi. Fücâe, Ebû Bekir'in huzuruna çıkarıldığında hiç konuşmadı. Halife onu Süleym kabilesinden Tureyfe'ye teslim etti ve Medine dışına çıkarıp ateşte yakmasını emretti. Tureyfe de onu ateşe atıp yaktı.⁷⁴

69 Bir başka rivayette de Ebû Bekir Ma'an'a haber göndermiş, o da kardeşi Tureyfe'yi onun üzerine sevk etmiş ve Fücâe esir alınarak Medine'ye gönderilmiştir. Belâzurî, 142.

70 Taberî, III, 234.

71 Taberî, III, 234-35.

72 Vâkıdî, 43-44.

73 Vâkıdî, 45.

74 Vâkıdî, 46; ayrıca bkn. Belâzurî, 142; Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, Beyrut, t.y., II, 134; Taberî, III, 234, 235; Kelâî, *el-Hilâfetü'r-Râside ve'l-Butületü'l-Hâlide fî Hurûbi'r-Ridde*, (tahk.: A. Çanm), Kahire 1979, 184; Taberî, III, 235.

Halife b. Hayyât, Fücâe'nin Ebû Bekir'den destek isteyip ardından yakılarak öldürülmesi hadisesini Süleym kabilesinin irtidadı şeklinde aktarır. Urve kaynaklı rivayete göre ise Süleym kabilesi Ebû Bekir'e gelip asilere karşı savaşmak için silah istemişler ve gerekli teçhizatı elde ettikten sonra Müslümanlara karşı savaşmaya başlamışlardır. Hâlife, Hâlid'i onlar üzerine göndermiş, Hâlid de onları ahırlara doldurup yakmıştır.⁷⁵

Bizzat Ebû Bekir'in emriyle ateşe atılıp yakıldığı iddia edilen Fücâe ile ilgili rivayetlerde birtakım farklılıklar bulunmakla birlikte, onun Ebû Bekir'i kandırıp elde ettiği silah ve teçhizatla birlikte terör estirdiği ve ardından tutuklanıp yakılarak öldürüldüğü haberleri hemen hemen aynı noktada birleşmektedir. Ancak Seyf kendisinden önceki kaynaklarla birleşmekle birlikte olayı farklı bir anlatım kurgusuyla ele almaktadır. Bu durum aynı rivayetin metne dönüşmesi aşamasında farklı kaynaklarca belli bir değişime uğradığını açıkça gözler önüne sermektedir. Şunu da vurgulamalıyız ki, Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına tamamen aykırı olan böyle bir cezalandırma biçiminin gerçekte vuku bulup bulmadığı ciddi şüpheler içermektedir.⁷⁶ Bununla birlikte Halifeye atfedilen bazı rivayetlerde onun bu olaydan duyduğu pişmanlık dile getirilir.⁷⁷

Fücâe'nin yakılıp yakılmaması haberleri bir tarafa, bizi burada ilgilendiren husus, Seyf'in bu tür rivayetleri kendi kabile mensuplarına yapılmış uygulamalar olarak takdim etmedeki çabasıdır. Örneğin Seyf kaynaklı bir rivayet az önce Fücâe ile ilgili anlatılanlardan çok daha dehşet verici bir içerikte sunulur. Bu rivayet Hâlid b. Velid'in Temîm oğullarından Mâlik b. Nüveyre'yi öldürmesiyle ilgilidir. Daha önce işaret edildiği gibi bu şahıs Hz. Peygamber tarafından Temîm'in Hanzala koluna zekât amili olarak görevlendirilmiş, ancak Resulullah'ın vefatıyla birlikte zekât ödemeyip peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkan Secâh ile işbirliği yapmıştı. Ancak muvaffak olamayacağını anladıktan sonra adamlarını dağıtmıştı. Hâlid, Temîm kabilesine geldiği zaman gönderdiği öncü birlikler Mâlik'in de aralarında bulunduğu bir gurup esiri yakalamıştı. Esirler sorgulandıktan sonra Mâlik dâhil hepsi öldürülmüştü.

Seyf, Mâlik dâhil diğer Temimli asilerin öldürülmesi hadisesini, yakarak öldürme olarak yansıtır ve kurguladığı senaryonun bir bölümünde onların yakılmasıyla ilgili dehşet verici sahneler anlatır. Onun anlatımına göre 'Malik b. Nüveyre'nin saçı çoktu. Askerler onlardan bir kısmının başlarını sacayağı olarak kullandı. Mâlik hariç olmak üzere ateş her birinin derisini yaktı. Kazan fokurdadığı halde saçları gür olduğu için ateş Mâlik'in başına tesir etmedi.'⁷⁸

75 Halife b. Hayyât, 130.

76 Geniş bilgi için bkn. İsrail Balcı, "Mürtedlerin Yakılarak Öldürüldüğüne Dair Rivayetlerin Tahlili", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 23-47 (cilt: 6, Sayı: 4, Ekim-Kasım-Aralık 2006), ss. 23-47; ayrıca bkn. Mustafa Ertürk, "Şiddet İçerikli Bazı Rivayetlerin Tahlili ve Tenkidi", *Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fak. Dergisi*, (Yıl:1, Cilt:1, Sayı:2, 2002/2.) ss. 71-99.

77 Belâzurî, 151; Taberî, IV, 52.

78 Taberî, III, 237, 242.

Tamamen bir hayal mahsulü görüntüsündeki bu sahnelerin gerçekle bağdaşmadığı, haberin içeriğinden anlaşılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla Seyf, Temimli asilerin öldürülmesini yakılarak öldürülme şeklinde takdim etme çabası sergilerken olayı dramatize etmek için onların kazanlara doldurulup pişirildiğini söyleyecek kadar ileri gitmektedir. Ancak yirmi tane cesedin bir kazana canlı veya ölü doldurulup doldurulmayacağını hiç tasavvur etmemiştir. Öte yandan Mâlik'in kardeşi Mütemmim, Medine'ye gelip kardeşinin ölümüyle ilgili Halife'ye dert yanarken onun yakılmasından değil öldürülmesinden şikâyetçi olmuştur. Sadece bu ayrıntı bile haberin gerçekle ilgisi olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Seyf, kendi kabilesinden olan Mâlik b. Nüveyre'nin öldürülmesi haberlerini bu şekilde takdim ederken, onun Hz. Peygamber'in vefatının ardından isyan ettiğini ve Ebû Bekir başkanlığındaki merkezi otoriteyi tanımadığını, hatta topladığı zekâtları halka dağıtıp Müslümanlar aleyhine yaptığı konuşmaları dile getirmemektedir. Aynı şekilde bu şahsın peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmış olan Secâh adlı bir kadına tabi olduğunu ve ona akıl hocalığı yaptığını dikkate almamaktadır.⁷⁹ Oysa Mâlik, Seyf'in kabilesi olan Temim'dendir. Dolayısıyla onun böyle bir olaydan haberdar olmaması mümkün değildir. Nitekim kendisi Temimli olan İbn Ahmed et-Temimî (354/965), Adı b. Hatem ve Temimli Zibrikan b. Bedr'in zekâtlarını ödeyip Medine'ye bağlılık bildirdiklerini; ancak Mâlik b. Nüveyre'nin isyan ettiğini dile getirmektedir.⁸⁰ Bu durum Seyf'in, kabilesiyle ilgili rivayetleri ne şekilde manipüle ettiğini ortaya koymaktadır. Öte yandan Seyf'in çağdaşı olan ve Mâlik'in öldürülmesi hadisesine geniş yer veren Vâkıdî, yakmadan değil sadece öldürmeden söz etmekte ve öldürülme sebebini de zekât ödememesiyle açıklamaktadır.⁸¹ Yine aynı şekilde kendisi de bir Temimli olan et-Temimî, Mâlik'in öldürülmesinden bahsetmekte, ancak yakma olayından hiç söz etmemektedir. Üstelik Temimli asilerin öldürülmesi hadisesine de eleştirel bir gözle bakmamıştır.⁸²

Vâkıdî, Mâlik b. Nüveyre'nin öldürülmesiyle ilgili haberlerden bahsederken Hâlid b. Velid'in, onu zekât ödememe kararından ve bu konudaki sözlerinden⁸³

79 Vâkıdî, 58-60; Taberî, III, 236.

80 Temimî, 429.

81 Vâkıdî, 59, 60.

82 Temimî, 433.

83 Mâlik b. Nüveyre, Hz. Peygamber'in vefat ettiğini duyduğu zaman halkına şunları söylemişti: "Ey Temim oğulları! Bildiğiniz gibi Abdullah'ın oğlu Muhammed vefatından önce zekâtlarınızı toplamak üzere beni görevlendirmişti. O şimdi öldü ve kendi yoluna koyulup gitti. Onun yerine birisi idareye geldi. Artık mallarınızı hiç kimse istemeyecek ve sizler bu malları almaya onlardan daha fazla hak sahibisiniz" (Vâkıdî, 58). Yine onun, halkına söylediği şu sözler daha çok Kureyş'e karşı bir rahatsızlığın ifadesi gibidir: "Muhammed öldü. Şayet onun yerine Kureyş'ten biri geçip bizden zekât istemese hep birlikte ona tabi oluruz. Sizler daha önceden mallarınızı başkalarına dağıtmıyordunuz. Aslında bu mallar sizindir ve buna en çok siz hak sahibisiniz" Kelâ'î, 93-94.

dolayı kılıç darbesiyle öldürdüğünü söylemektedir.⁸⁴ Zühri⁸⁵ ve İbn İshâk⁸⁶ gibi kaynaklar da Mâlik'in öldürüldüğü bilgilerine yer vermekte, ancak Seyf'in atlattığı gibi yakarak öldürülmediğini, aksine boynunun vurulduğunu söylemektedirler.

Bütün bunlardan sonra Seyf'e dayandırılarak anlatılan ve oldukça mübalağalı olduğu anlaşılan bu tür rivayetlerin daha çok mizansen niteliği taşıdığı, haberin içeriğinden anlaşılmaktadır. Ayrıca Seyf, muhtemelen inandırıcılığını sağlamak için oldukça abartılı sahneler anlatır. Örneğin Esed, Gatafan, Tayy, Hevazin ve Süleym kabilelerinden bir grup Hâlid'e gelip Müslüman olduklarını beyan etmiş, o da onlara kabilelerinden olup Müslümanlara zulmedenleri teslim etmedikleri takdirde kendilerinden hiçbir şeyin kabul edilmeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine onlar aralarında bulunan âsileri getirip teslim edince, Hâlid de onların Müslümanlığını kabul etmiştir. Hâlid, teslim edilenler arasında bulunan Kurre b. Hubeyre ve onun gibi bazı kişileri bağlayıp Ebû Bekir'e göndermiştir. Müslümanlara zulmedenleri ise ateşte yakmak, taşla tutmak, uçurumlardan aşağı atmak, baş aşağı kuyulara sallamak ve okla vurmak gibi çeşitli işkencelere tabi tutarak öldürmüştür. Ardından bu uygulamaları hakkında Ebû Bekir'e bilgi vermiştir. Halife de ona gönderdiği cevabi yazıda şunları söylemiştir: "Allah'ın emirlerini yerine getirmek için ciddiyetle gayret et. Gevşeklik gösterme. Müslümanları öldürenleri ele geçirirsen onları başkalarına ibret olacak şekilde öldürerek öçlerini al." Hâlid, Ebû Bekir'in bu mektubunu aldıktan sonra yaklaşık bir ay kadar Buzâha'da kalmış ve topladığı âsilerin bir kısmını ateşe atıp yakmıştır. Bir kısmının kol ve bacaklarını birbirine bağlatıp taşla tutturmuş, bir kısmını da uçurumlardan aşağıya attırmıştır.⁸⁷ Tamamen Ebû Bekir'in emri gereği yerine getirilmiş gibi aktarılan bu haberlerin ne derece Kur'an ve Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla örtüşüp örtüşmediği hiç dikkate alınmamıştır. Baştan sona şiddet içeren ve bütünüyle bir senaryoya dayanan böyle bir kayıt ciddi kuşku uyandırmaktadır. Her şeyden önce Kurre b. Hubeyre ve Uyeyne b. Hısn gibi isyancı elebaşlarının affedildikleri bir sırada⁸⁸ onlara tabi olanlara böyle bir cezanın reva görülmesini söylemek pek inandırıcı gözükmemektedir. Bu tür haberler Temimli asileri cezalandıran Hâlid b. Velid'e duyulan öfkenin bir tezahürü ortaya çıkmış olabilir. Ancak şunu hatırlatalım ki, Seyf'e ait bu senaryoların hiçbirisi çağdaşları tarafından dile getirilmemiştir.⁸⁹

84 Vâkıdî, 57-60.

85 Zehabi, 32-37.

86 Halife b. Hayyât, 130, 131.

87 Taberî, III, 233.

88 Vâkıdî, 54-55.

89 Buna mukabil Kelâ'i (634/1237), askerlerin Hâlid b. Velid'e hangi amaçla çukurlar kazdığını sorduğunu, onun da buralarda mürtedleri yakacağını söylediğini nakletmekte ve bunu, Ebû Bekir'in kendisine emrettiğini dile getirerek onun ağzından şu ifadeleri aktarmaktadır: 'Şayet Allah sana zafer nasip ederse, onları (mürtedleri) ateşte yak.' Kelâ'i, 81.

Sunulan örneklerin yanı sıra birçok konuda Seyf'in rivayetlerinin farklılık arz ettiği veya olayları kendi bakış açısına göre yansıttığı söylenebilir. Örneğin kabilelerin irtidat ve isyan hadiselerinden bahsederken Seyf, zekât ödemek istemeyenleri 'kâfir' olarak niteler.⁹⁰ Nitekim o, 'Kureys ile Sakif kabilesi hariç diğerleri kâfir oldu' der.⁹¹ Onun nitelemesine göre Süleym,⁹² Kelb,⁹³ Benû Abdi Menât⁹⁴ gibi zekât ödemek istemeyen kabileler kâfir olmuşlardır. Buna mukabil zekâtlarını ödeyen kabileler ise Seyf tarafından Müslüman olarak tanımlanır. Nitekim Tuleyha'ya destek vermekten vazgeçip zekât ödemeyi kabul eden Tayy kabilesinin tekrar Müslüman olduklarını söyler.⁹⁵ Aynı şekilde ilk başarılarından sonra her kabilede küfrü terk edip İslâmiyet'e dönenlerin sayısının arttığını ve zekât mallarının Medine'ye gelmeye başladığını söyler.⁹⁶ Hâlbuki yine kendi rivayetine göre Arap kabilelerinin bir kısmı sadece zekât (vergi) ödemek istememiş, ancak diğer dini görevleri yerine getirmeyi kabul etmişlerdir. Hatta bu konuda Halife ile anlaşma zemini aramışlardır.⁹⁷ Bunlara ilaveten Seyf, Irak bölgesindeki fetihleri anlatırken Hâlid b. Velid'in Ebû Bekir'e haber vermeden gizlice umreye gittiğini iddia eder.⁹⁸ Ayrıca irtidat savaşları ile fetihler sırasında kabilesine fazla rol vermeye çalışır ve bu yüzden Temimli komutan Ka'ka' b. Amr'a⁹⁹ bir çok hadisede aktif rol verir. Yine Suriye bölgesindeki fetihlerle ilgili diğer kaynaklarla çelişen rivayetler aktarır. Örneğin onun anlatımına göre Hicrî 15. yılda vuku bulan Yermük savaşı 13. yılda gerçekleşmiştir. Bütün bunlar ravi veya müellifin direkt olarak metne müdahil olduğunun somut örnekleri olarak zikredilebilir.

Değerlendirme

İslâm tarih yazıcılığı vakanüvislik veya resmi tarih yazıcılığı gibi bir geleekten gelmediği gibi, İslâm'ın ilk yıllarında Araplarda tarih yazma anlayışı da henüz gelişmemişti.¹⁰⁰ Daha çok sözlü anlatımın hâkim olduğu kültürel vasat-

90 Taberî, III, 221.

91 Taberî, III, 221.

92 Taberî, III, 222.

93 Taberî, III, 222.

94 Taberî, III, 223.

95 Taberî, III, 228.

96 Taberî, III, 224.

97 Taberî, III, 223, 230.

98 Taberî, III, IV, 26.

99 Taberî, III, 233, IV, 23, 2425.

100 Durî, İslâm tarih yazıcılığının iki ayrı merkezde başladığını söyler. Onun değerlendirmesine göre bu merkezlerden birisi, İslâmî hassasiyetleri ön planda tutan ve Hz. Peygamber'in hayatı (Siyer) ile İslâm'ın ilk dönemine ağırlık veren Medine, diğer ise daha çok kabile menfaatlerini ön plana çıkaran Irak bölgesi ve özelde de Küfe ile Basra şehirleridir. Bkn. Abdüaziz ed-Dürî, 'İbn Şihâb ez-Zühri ve İslâm Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü' *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev.: Casim Avcı), (6/2002), 57; ayrıca bkn. Abdüaziz ed-Dürî, 'İslâm'da Tarih Yazıcılığının Ortaya Çıkışı Üzerine Bir İnceleme: ez-Zühri, *Selçuk Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (çev.: H. İbrahim Gök), (22, Güz-2006), 161.

ta mevcut bilgilerin yazıya geçirilmesi birçok farklı rivayetin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiş olabilir. Farklı kaynaklardan aktarılan sözlü rivayetlerin yazıya geçirilmesi aşamasında onu inşa edenin psikolojik durumu, hafızası, dalgınlığı ve dikkatsizliği, yanılğı ve vehmi, yanılığı; olaylara bakış açısı, algılama tarzı, eksik duyma ve nakletme sorunu, kastı anlayamama ve yanlış yorumlama problemi, kabilevi durumu, mensup olduğu fırka veya akım gibi birçok husus birinci dereceden rol oynayan faktörlerdendir.

Ele aldığımız birkaç rivayette görüldüğü gibi Seyf, kendisinden önceki kaynaklardan veya çağdaşlarından birçok noktada ayrılmaktadır. Daha mu-kaddem kaynakların birleştiği bir hususta Seyf'in rivayetlerinin farklı olması onun inandırıcılığıyla ilgili kuşku-ları artırmaktadır. Ancak rivayetlerinin zenginliği göz önünde bulundurulduğunda onu bütünüyle yok saymak da mümkün değildir.

Seyf, irtidadın başlangıcıyla ilgili rivayetleri tamamen kendine özgü bir anlatım kurgusuyla ele alırken daha çok olaylara bakış açısı ve kabilevi duygularının esirinde kalmış bir görüntü sergiler. Bu yönü, seçilen örneklerde olduğu gibi diğer rivayetlerinde de açıkça göze çarpar. Dolayısıyla Seyf erken döneme ait bir rivayeti aktarırken olaya direkt olarak müdahalede bulunmuş izlenimi verir. Haddizatında bu durum diğer ravi veya müellifler için de geçerlidir. Ancak Seyf'i onlardan ayıran en önemli özelliklerinden birisi, birçok ravinin birleştiği bir hususta tamamen farklı bir anlatım kurgusu sunmasıdır. Örneğin Ebû Bekir'in mürtedlerle savaşmak için on bir birlik kurduğuna dair rivayeti diğer kaynaklarca doğrulanmamaktadır. Bu durumda Seyf olayları anlatırken muhtemelen eksik kalan noktalara kendince müdahalelerde bulunarak bir inşa faaliyetine girişmiştir. Ancak birçok kez kendi kendisiyle bile çelişkiye düştüğünü fark etmemiş veya görmezlikten gelmiştir. Onun rivayetlerinden yola çıkarak oluşturulacak bir metnin diğer kaynaklarca verilen bilgilerden çoğu noktada ayrılacağı gerçeği göz önünde bulundurulunca, burada günümüz tarihçisinin karşı karşıya kaldığı problem kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. O halde tarihçi ya onun rivayetlerinden hareketle bir inşa faaliyetine giriştiğini baştan belirtmeli veya onun rivayetleriyle diğer rivayetlerin birleştiği veya ayrıldığı noktaları göz önünde bulundurarak tarih yazımına girişmelidir. Aksi takdirde Seyf'in yanılğıya düştüğünü dile getirdiğimiz duruma bu kez günümüz tarihçisinin düşmesi kaçınılmazdır. Bunun için tarih yazımı sırasında tarihçinin mutlak bir metot takip etmesi gerekmektedir. Aksi halde rivayetleri red veya kabul etmek kolaycı bir yöntemdir. Ancak tarihçinin rolü bu olmayıp, farklı ve çelişkili rivayetler arasından doğruyu ve yanılışı ayırt etmektir.

Seyf, kabilesinin irtidadı ve Mâlik b. Nüveyre önderliğindeki bir kısım Temimlinin Secâh'a tabi olmaları konusundaki haberlerde içerik olarak İbn

İshâk'ın rivayetiyle birleşmektedir. Ancak anlatım kurgusuna bakıldığında muhtemelen kabilevi duyguların etkisiyle kendince birtakım gerekçeler ileri sürmektedir. Örneğin Temimlilerin irtidadını kabileler arası rekabete bağlamakta veya Mâlik b. Nüveyre'nin öldürülmesi hadisesini tamamen farklı bir içerikte sunarak bir bakıma onun isyanını görmezlikten gelmektedir. Bunun yanında Medine'ye bağlılığını bildiren Temimli iki kabilenin sayesinde Müslümanların cesaretlendiğini dile getirerek kabilesine paye çıkarmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla Seyf, Temim kabilesiyle ilgili ayrıntılı tasvirler sunarken, aynı zamanda rivayetlere direkt ya da dolaylı olarak müdahale etmiş izlenimi vermekten kendini kurtaramaz.

Rivayetlerin birleştiği veya ayrıldığı noktalarda verilen bilgilere bakıldığı zaman, henüz yazıya geçirilmeden önce birtakım bilgi kırıntılarının bulunduğu ve bunların elden ele dolaşarak zamanla eksik parçalarının tamamlanarak yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla oluşturulan parçalar kimi zaman birbirleriyle çelişmekte ve bazen de çok az bir kısmı veya içeriği diğer rivayetlerle örtüşmektedir. Örneğin Üsâme'nin gönderilmesiyle ilgili bilgiler Seyfe mukabil ismi geçen kaynaklarda daha farklı bir anlatım kurgusuyla aktarılmıştır. İçerik bazen uygunluk arzederken bazen çelişmektedir. Gerçek olan şu ki, Üsâme Ebû Bekir tarafından gönderilmiştir. Ancak haberi aktaranlar bu hadiseyle ilgili ne derece sağlıklı bilgiye sahip olabilmişse onu aktarmış, geri kalan eksik kareler ise ravi veya metni inşa eden müellif tarafından tamamlamıştır.